

สารานุกรมศึกษาศาสตร์

โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง

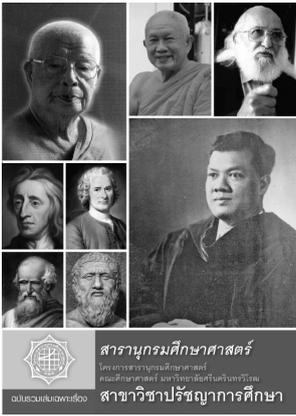

ศึกษาศาสตร์
ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง

อันดับที่ 9

สาขาวิชาปรัชญากการศึกษา

โครงการศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. 2558

สาหรานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

โครงการสาหรานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สาหรานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา.--กรุงเทพฯ : โครงการสาหรานุกรมศึกษาศาสตร์,
2561.
356 หน้า
1. การศึกษา -- ปรัชญา. I. ชื่อเรื่อง
370.1
ISBN 978-616-296-179-3

จัดทำโดย : โครงการสาหรานุกรมศึกษาศาสตร์

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศาสตราจารย์ ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ รวบรวมและจัดเรียงบทความ

รองศาสตราจารย์ หวน พิณรุฬพันธ์ ประสานงาน

ดำเนินการโดย : บริษัท พ.ศ. พัฒนา ออนไลน์ จำกัด ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์ พ.ศ. พัฒนา จำกัด

12 หม่อมแฝ้ว แยก 3 ถนนพระราม 6 ซอย 41 แขวงพญาไท เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร 10400

โทร. 02-279-6222 โทรสาร 02-279-6203-4

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์

117/22 หมู่ 5 ซอยบางไผ่พัฒนา ถนนนครอินทร์ ตำบลบางไผ่ อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี 11000

ผู้พิมพ์/ผู้โฆษณา : นายธนวัฒน์ สุขมงคลกุล

คำนำ

ปรัชญาและโดยเฉพาะปรัชญาการศึกษาที่เป็นหน่อแตกออกมาจากปรัชญา เป็นวิชาที่สำคัญสำหรับครู อาจารย์ ต้องศึกษาทำความเข้าใจเพื่อนำไปปฏิบัติจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาอย่างดี

สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษาเล่มนี้ ได้รวบรวมบทความที่นักปรัชญาและนักปรัชญาการศึกษาของไทยได้เขียนไว้ มีทั้งปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของไทยและปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของชาวตะวันตก

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา เป็นนักปรัชญาการศึกษาและนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ของไทยท่านแรกได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างยอดเยี่ยม ท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้เสนอความคิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้ด้วยเช่นกัน ที่สำคัญยิ่งก็คือท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ประยุต) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างแจ่มชัดและสมบูรณ์ยิ่ง นอกจากนั้นศาสตราจารย์ ดร.สำเริง บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์ปรัชญาและปรัชญาการศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ไว้อย่างละเอียดและลึกซึ้งจนกล่าวได้ว่าไทยมีปรัชญาและปรัชญาการศึกษา ก่อนชาติยุโรปด้วยซ้ำไป

ขอขอบคุณท่านนักวิชาการทั้งหลายที่ช่วยกรุณาเขียนบทความทางปรัชญาและปรัชญาการศึกษาไว้อย่างดีเยี่ยม เป็นประโยชน์ต่อนักการศึกษาไทยและครูอาจารย์ไทยได้นำไปใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษาและจัดการเรียนการสอนของไทยเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยให้เป็นผู้มีสติปัญญา เป็นคนดีมีศีลธรรมและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบสัมมาชีพได้อย่างดี

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์หวน พิณรุฬพันธ์ ที่ได้ประสานงานในการรวบรวมบทความเรื่องปรัชญาและปรัชญาการศึกษาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร. สำเริง บุญเรืองรัตน์ ที่จัดเรียงเรื่องปรัชญาและปรัชญาการศึกษาโดยตามลำดับอย่างดี ทำให้เห็นสายธารความคิดทางปรัชญาและปรัชญาการศึกษาได้อย่างแจ่มแจ้งและชัดเจน

ปิยะ รัตนพันธ์,

(ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรรยา สุวรรณทัต)
ประธานฝ่ายวิชาการ โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารบัญ

	หน้า		หน้า
คำนำ	(3)	33 แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ	158
สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา	1	34 ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนพื้นฐานของพุทธศาสนา	161
2 ประสพการณ์	6	35 โยนิโสมนสิการในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)	167
3 ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา	9	36 ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา	176
4 ความหมายของปรัชญาการศึกษา	14	37 การศึกษาแนวพุทธศาสตร์	181
5 รูปแบบของปรัชญาการศึกษา	18	38 การเรียนรู้และการสอนตามแนวพุทธศาสตร์	186
6 ทฤษฎีการศึกษา	20	39 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	195
7 ความมุ่งหมายของการศึกษา	28	40 การศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง	200
8 การจำแนกวัตถุประสงค์	32	41 ปรัชญาการศึกษากับทฤษฎีคณิตศาสตร์	207
9 ระบบและการศึกษา	36	42 บูรณาการ	215
10 ทฤษฎีจิตกับกาย	41	43 บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร	218
11 การคิด	48	44 บูรณาการและการพัฒนาวิธีสอน	223
12 สหัชญาณ	51	45 การเรียนรู้จากการปฏิบัติ	226
13 วิธีการแห่งปัญญา	55	46 พื้นฐานการศึกษา	229
14 ญาณวิทยากับการศึกษา	57	47 การศึกษาทั่วไป	234
15 ลัทธิเหตุผลนิยม	66	48 หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป	239
16 อภิปรัชญากับการศึกษา	70	49 การอาชีวศึกษา	247
17 อรรถวิทยากับการศึกษา	82	50 การฝึกหัดครู	253
18 จริยธรรม	89	51 วิทยาศาสตร์การศึกษา	261
19 คุณค่าทางปรัชญาปฏิบัตินิยม	94	52 การศึกษาเพื่อการพัฒนา	263
20 ครอบคลุมทางการศึกษาของเพลโต	101	53 พัฒนศึกษาศาสตร์	267
21 แนวคิดทางปรัชญาของอริสโตเติล	106	54 วิชาชีพ	276
22 แนวคิดทางปรัชญาของจอห์นล็อก	111	55 จรรยาบรรณวิชาชีพ	279
23 แนวคิดทางปรัชญาของฌอง ฌาคส์ รูสโซ	115	56 เสรีภาพทางวิชาการ	283
24 แนวคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์	121	57 ปรัชญาในวรรณคดีไทย	290
25 ปรัชญาการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยม	125	58 ตรรกศาสตร์ในวรรณคดีไทย	295
26 การศึกษาแบบพิพัฒนาการ	130	59 ญาณวิทยาในวรรณคดีไทย	301
27 การศึกษาแบบลัทธินิรันดรนิยม	134	60 อภิปรัชญาในวรรณคดีไทย	307
28 ปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสตรัคสร้างนิยม	136	61 จริยศาสตร์ในวรรณคดีไทย	317
29 ปรัชญาการศึกษาตามลัทธิภวนิยม	139	62 ปรัชญาการเมืองในวรรณคดีไทย	328
30 ปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยม	144	63 ปรัชญาการศึกษาในวรรณคดีไทย	333
31 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม	147	64 ปรัชญาการศึกษาในวรรณคดีไทย (ต่อ)	342
32 แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สároช บั้วศรี	152		

สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

การศึกษา

1. ความหมายของคำว่า “การศึกษา” (Education)

สมมุติว่า มีห้องอยู่ห้องหนึ่งไม่มีประตู ไม่มีหน้าต่างอยู่เลย ภายในห้องก็ไม่มีอะไรนอกจากท่อให้อากาศเข้าได้อยู่สูงมากบนเพดาน และที่ข้าง ๆ พื้นห้องมีช่องเล็กๆ อยู่ช่องหนึ่งพอที่จะส่งอาหารเข้าไปได้เท่านั้น สมมุติต่อไปอีกว่า เอาเด็กเล็กคนหนึ่งใส่ไว้ในห้องนั้นแต่ผู้เดียวและปิดช่องเล็กๆ นั้นเสียให้สนิทตลอดเวลาจะเปิดก็เฉพาะตอนสอดจานอาหารและน้ำเข้าไปให้และรีบปิดช่องโดยรวดเร็วเพื่อไม่ให้เด็กคนนั้นได้เห็นอะไรภายนอกห้องเป็นอันขาด

สมมุติอีกครั้งหนึ่งว่า สิบปีต่อมาเด็กคนนั้นมีชีวิตอยู่ได้ เราจึงพังห้องนั้นเข้าไปและนำเอาเด็กคนนั้นออกมาขอให้ลองนึกดูว่าเด็กคนนั้นจะมีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง

เด็กจะไม่ว่าตัวเป็นหญิงหรือชาย ไม่รู้จักภาษา พูดไม่ได้ ไม่เคยประสบพบเห็นมนุษย์มาก่อนเลย ไม่เคยเห็นท้องฟ้า พระอาทิตย์ ต้นไม้ สัตว์ บ้านช่อง ถนนหนทาง ฝนตก แดดออก ฯลฯ เรียกว่าไม่เคยพบอะไรทั้งนั้น คงจะดูพิลึกเต็มที พูดไม่ได้ กิริยามารยาทก็ไม่มี ทุกๆ อย่างไม่เคยเห็น ไม่เคยสัมผัสทั้งสิ้น นอกจากกำแพงทั้งสิ้นด้านของห้องเท่านั้น

การที่ไม่เคยได้ ประสบ พบเห็นหรือสัมผัสอะไรทั้งนั้นเลยนี้ เรียกว่า ไม่มีประสบการณ์ นั่นเองซึ่งทำให้ไม่รู้ อะไรทั้งสิ้น กล่าวอีกทีหนึ่งก็คือ ไร้การศึกษา อย่างเด็ดขาด แต่ถ้าเด็กผู้ใดได้ประสบพบเห็นพอควร หรือว่ามีประสบการณ์พอควรก็เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาพอควร ส่วนเด็กที่ได้ประสบพบเห็นสิ่งต่างๆ มากมายหลายด้านและล้วนแล้วแต่เลือกสรรมาให้เฉพาะที่ ดีๆ และเหมาะสมทั้งนั้น กล่าวคือมีประสบการณ์มากและดีด้วยนั้น ก็เรียกได้ว่าเป็นเด็กที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี

เด็กที่เราสมมุติขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่าเติบโตขึ้นมาหรืองอกขึ้นมาแต่ทางร่างกายเท่านั้น ส่วนทางจิตใจทางความรู้และทางทักษะทั้งปวง ไม่ได้เจริญหรือ งอกขึ้นเลย ถ้าจะกล่าวอีกทีหนึ่ง ก็คือว่า เด็กที่ไม่ได้รับการศึกษานั้นเติบโตและงอก ขึ้นมาอย่างไม่ครบถ้วนและไม่งดงาม เสียเลย สิ่งที่ดี ๆ และเหมาะสมหรือที่เรียกว่าได้รับการศึกษาดีนั้นย่อมจะได้ งอก ขึ้นอย่างครบถ้วนหรือ อย่างงดงาม เช่น อ่านออกเขียนได้ มีความรู้แขนงต่าง ๆ มีวินัยดี รู้จักการแต่งกายที่สุภาพ มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีวาจาไพเราะมีคุณธรรมและศีลธรรม รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี ประกอบอาชีพได้ รู้จักเคารพบิดามารดาและครูบาอาจารย์ รู้สึกหวงแหนประเทศชาติ

ฯลฯ เด็กอย่างนี้เรียกได้ว่า งอแง การงอแงหรือพูดอีกทีหนึ่งก็คือ การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อผู้เรียนจะได้ งอแง ขึ้นตามจุดประสงค์ก็ได้

2. ปัญหาพื้นฐานที่ยังแก้ไม่ตกในการให้การศึกษแก่ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือนักเรียนแต่ละคน ย่อมจะแตกต่างกัน อยู่ไม่ใช่น้อยทั้งในทางร่างกาย ในทางกำลังปัญญา ในทางนิสัยใจคอ ในเรื่องที่อยู่บ้านช่อง ในทางครอบครัว บิดามารดา ในเรื่องความสามารถในการเรียน และอื่น ๆ กล่าวคือมีสิ่งที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า individual differences อยู่ เมื่อนักเรียนมาเข้าโรงเรียนก็จัดให้อยู่กันเป็นห้องๆ เช่น ห้องมัธยมหนึ่ง ห้องมัธยมสอง ฯลฯ แต่ละห้องมีนักเรียน 30 คนบ้าง 40 คนบ้าง บางห้องก็ใส่เข้าไปถึง 60 คนก็มี ในการสอนนักเรียนแต่ละห้องนั้นก็สอนหนังสือหรือตำราอย่างเดียวกัน ใช้เวลาในการสอนเท่ากัน สอนโดยครูคนเดียวกัน ดูประจวบว่านักเรียนเหล่านั้นเหมือนกันหรือประจวบว่าเป็นคนๆ เดียวกันและครูก็หวังจะให้นักเรียนที่สอนได้ดีทุกคนเช่นเดียวกันอีกด้วย

ตามความเป็นจริงแล้ว นักเรียนบางคนก็ได้เรียนได้ เข้าใจดี บางคนก็รู้อ่างงๆ ปลายๆ บางคนไม่เข้าใจเอาเสียเลยถึงเวลาสอบไล่เข้าก็ตกกันมาก ๆ มิได้ตีสนใจครูลง ไม่มากนัก ถ้าไม่ระมัดระวังให้ดีในเรื่องนี้ จะมีนักเรียนที่เรียนตกเต็มบ้านเต็มเมือง ก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง

ถ้าโรงเรียนสามารถจัดครูสอนเป็นรายตัวได้ ก็จะมีประโยชน์เพราะจะได้เอาใจใส่อย่างเต็มที่ เช่น จัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้สมกับความสามารถและระดับปัญญาของผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเรียนในด้านวิชาการ, ด้านคุณธรรม, ศีลธรรมและด้านทักษะต่าง ๆ ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพก็พอจะจัดให้เหมาะสมได้

ทำให้นักเรียนแต่ละคนเหล่านั้นเข้าใจดีขึ้นและสอบไล่ได้ แต่ในปัจจุบันนี้โรงเรียนไม่อาจจะปฏิบัติดังกล่าวนั้นได้ อย่างเก่งก็เพียงแบ่งนักเรียนทั้งชั้นออกเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ก็ไม่อาจจะช่วยรายตัวได้ทั่วถึง ไม่อาจจะใช้หนังสือต่างกันออกไป และไม่อาจใช้เวลาเรียนแตกต่างกันออกไป บางโรงเรียนที่มีน้ำใจดีก็ออกตำราให้จัดสอนเพื่อปรับปรุงหรือซ่อมเสริม (remedial teaching) แต่โดยทั่วไปแล้ว ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลนี้ยังเป็น เรื่องที่แก้ไม่ตก แต่ก็คงจะแก้ได้สักวันหนึ่งแน่ๆ

3. บุคคลหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการให้การศึกษแก่ผู้เรียน

เริ่มต้นทีเดียว เมื่อยังเป็นเด็กๆ อยู่ บิดามารดา หรือจะเรียกว่า ฝ่ายบ้าน เป็นผู้ให้การศึกษ กล่าวคือสั่งสอนและอบรม เมื่อโตขึ้นพอสมควรก็ส่งไปให้โรงเรียน เป็นผู้ทำการสั่งสอนและอบรมแทนบ้าน จนพูดกันเสมอว่าโรงเรียนนั้นที่จริงก็เป็นส่วนต่อเติมของบ้าน (School is an extension of home.) นอกจากนี้ ทางศาสนาก็มีส่วนสำคัญในการอบรมคุณธรรม และศีลธรรมให้แก่ผู้เรียน บิดามารดาหรือฝ่ายโรงเรียน อาจจะพาผู้เรียนไปที่วัดหรืออาจจะนิมนต์พระมาอบรม โดยตรงที่โรงเรียนประจำ ก็ได้ หนึ่งในสังคมหรือในสิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ถ้ามีแต่ของที่ดีและเหมาะสม ให้ผู้เรียนได้เห็นจะเป็นของภาครัฐหรือของภาคเอกชน ก็ตามก็ย่อมจะเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นการสนับสนุนการศึกษาหรือการงอแงของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ในทางตรงกันข้าม ถ้าในสังคมมีแต่สิ่งที่เป็นอบายมุข ไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยหรือว่ามีแล้วจะไม่ปฏิบัติตาม ก็ได้อย่างขาดความเมตตาปราณี มีแต่การทำร้ายกัน ลักขโมยกัน ฆาตกรรมเมียเขา หลอกหลวงต้มตุ๋น และเสพของมีนเมาและยาเสพติดทั้งปวง ฯลฯ เช่นนี้แล้วการอบรมของฝ่ายบ้าน ฝ่ายโรงเรียนและฝ่ายศาสนา ก็จะไม่เกิดผลดีเพราะอำนาจของสิ่งแวดล้อมนั้นมันรุนแรงยิ่งนัก

โดยทั่วไป จะเห็นว่า ฝ่ายบ้าน ฝ่ายศาสนาและ ฝ่ายสังคมมักจะปล่อยให้ฝ่ายโรงเรียนแต่ผู้เดียว เป็นผู้สั่งสอนและอบรม จึงทำให้เกิดปัญหาในสังคมอยู่ อย่างมาก เมื่อใดทุกๆฝ่ายทั้งสี่ฝ่าย มองเห็นภัยร่วมกัน และร่วมมือกันสั่งสอนอบรมอย่างเต็มที่แล้ว ก็เกิดผลอย่างเต็มที่แก่การศึกษาในบ้านนั้นเมืองนั้นอย่าง แน่นนอน และจะต้องทำดังกล่าวนี้โดยตลอดไป ถ้าชะงัก เสียเมื่อใด ผลร้ายก็จะเกิดขึ้นอีก

4. การศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อเป็นดังกล่าวนี้แล้ว ก็แปลว่า การศึกษาของแต่ละคนนั้น จะต้องดำเนินไปตลอดชีวิต คือ “Life – long Education” จะชะงักไม่ได้ จะเป็นการศึกษาแบบ ในระบบหรือแบบนอกระบบ หรือศึกษาโดยตนเองก็ตาม ว่าที่จริงแล้วบุคคลจะต้องศึกษาตั้งแต่ออกจากท้อง แม่ตลอดไปจนลงสู่หลุมฝังศพ คือดังที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า “Form the womb to the tomb” เรื่องการศึกษาตลอดชีวิตนี้ ถ้าจะพูดในเชิงปฏิบัติก็อาจจะพูดได้ว่า

ก. ผู้ที่ยังไม่ได้เรียนเลยในชีวิตของเขา จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียน

ข. ผู้ที่ออกจากสถานศึกษากลางคัน จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียนต่อไป

ค. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้ว แต่เนื่องจากเหตุการณ์ในโลกหรือสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกิดมีทักษะใหม่ๆ ขึ้นมากมาย ทักษะที่ได้เรียนไว้ก่อนๆ นั้น กลายเป็นสิ่ง ล้าหลังและใช้ไม่ได้อีกต่อไป ในกรณีเช่นนี้เราจะต้องจัด ให้เขาได้เรียนใหม่หรือเรียนเพิ่มเติม

ง. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้วในระดับสูง แต่เนื่องจาก มีความรู้ใหม่ ๆ อันเป็นผลของการวิจัย ค้นคว้าและ ประดิษฐ์เกิดขึ้นอย่างมากมายและรวดเร็ว ทำให้ความรู้ที่ศึกษามานั้นล้าหลัง จึงต้องศึกษาใหม่หรือปรับปรุง ตัวเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ หรือเริ่มศึกษาเล่าเรียนใน แนวทางใหม่ไปเลย ก็ได้

5. ความเป็นเลิศทางการศึกษา

ในบางยุคบางสมัย สถานศึกษามีความเข้มงวด มากในการสั่งสอนและอบรม เช่น ให้มีวิชาบังคับมากๆ แต่ละวิชาที่สอนในระดับที่ยากมากๆ มีเวลาเรียน ลับตาหลายชั่วโมง มีการอบรมความประพฤติและ วินัยสม่ำเสมอเวลาสอบไล่ก็เข้มงวดกวดขันในการให้ คะแนนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้โดยหวังว่าจะได้เกิดความเป็น เลิศในการศึกษา แต่เมื่อปฏิบัติไปได้สักยุคหนึ่งก็ปรากฏ ว่าผู้ที่มีความเป็นเลิศนั้นมีจำนวนน้อย นอกนั้นมักจะต้อง ซ้ำชั้นหรือตกออกจากสถานศึกษาไป ดังนั้นก็เกิดเอะใจ ว่าการให้ผู้เรียนตกมากมายนั้นเป็นการสูญเสียค่าทางการ ศึกษา และในบ้านเมืองก็มีแต่ผู้ที่ไม่ได้เรียนได้ครึ่งๆกลางๆ เป็นจำนวนมาก ไม่น่าจะเป็นการดีสำหรับประเทศชาติ เลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็พากันลดหย่อนการสั่งสอนและ อบรมความเข้มข้มขึ้นเสีย มีสอนวิชาในระดับง่าย ๆ ลดเวลาเรียนแต่ละลัปดาห์หรือแต่ละปีลง ครูอาจารย์ ก็บรรจจากผู้ที่มีคุณวุฒิไม่สูงนัก ฯลฯ เมื่อปฏิบัติอย่าง หละหลวมนาน ๆ เข้า ก็กลายเป็นอ่อนเปียกหรือและไป ทั้งระบบ พอสำนึกได้ว่าเกิดเหตุและขึ้นแล้ว ก็รีบกำหนด วิชาบังคับอย่างยากขึ้นอีก เพิ่มเวลาแต่ละวันและแต่ละ ปีให้มากขึ้น เพิ่มการบ้านให้มากขึ้น บรรจเฉพาะครู อาจารย์ที่มีวุฒิสูงเท่านั้น ฯลฯ เหมือนอย่างเดิมอีก

จะเห็นได้ว่าแกว่งไปแกว่งมาเหมือนลูกตุ้มนาฬิกา เมื่อแกว่งไปจนสุดทางซ้ายมือแล้วก็แกว่งกลับไปทาง ขวาจนสุดอีก แล้วก็แกว่งไปทางซ้ายมืออีก ฯลฯ, ฯลฯ เป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยๆไป เมื่อมองดูผลของการดำเนินการ การศึกษาแบบแกว่งไป – มาของลูกตุ้ม (swinging pendulum) ดังกล่าวแล้วนั้นจะเห็นว่า จะได้ผู้เรียนที่ เป็นเลิศไม่กี่คนนัก ถ้าแกว่งไปในทางที่เรียนยากและ เข้มงวด ก็ได้ผู้เรียนที่เรียนได้อย่างดีหรือเป็นเลิศเพียง ไม่มากนัก ตกกันเป็นส่วนมากแต่ถ้าแกว่งไปในทางที่ เรียนง่าย ๆ และไม่เข้มงวดก็เลยไม่ได้เป็นผู้ที่เลิศเลย

แม้มีคนสอบได้มากก็จริง แต่บุคคลเหล่านั้นก็ไม่เก่งจริง มักจะปานกลาง (mediocre) กันทั้งนั้น คนที่มีสติปัญญาสูงก็ได้เรียนไม่สูงตามกำลังปัญญาของเขา ทำให้ไม่ได้ความเป็นเลิศในทางการศึกษาไปเสียอีก

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะทำอย่างไร จึงจะเกิดความ เป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นในสถานศึกษาหรือในประเทศชาติได้

ขั้นแรกจะเห็นได้ว่าที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะมิได้คำนึงถึงปัญหาเรื่อง “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” อันเป็น ปัญหาเรื้อรังมานานแล้วนั่นเอง การแก้ไขที่ตินั้นจะต้อง มุ่งไปที่ปัญหานี้

ปัจจุบันนี้ได้มีนักวิชาการการศึกษาซึ่งเห็นได้ว่าการใช้วิธีการแบบ “swinging pendulum” นั้นไม่อาจสร้างความเป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นได้ ทางที่ตินั้น ควรจะใช้วิธีการแบบ “spiral staircase” คือการขึ้นบันไดเวียน คือให้ผู้เรียนทุกคนได้ขึ้นบันได และให้เรียนขึ้นไปให้ สูงสุดเท่าที่คนสามารถจะขึ้นได้ ทั้งนี้เป็นการ ยกระดับ ของทุกๆ คนให้ขึ้นไปอย่างสูงสุดตามความสามารถของแต่ละคน ใครเก่งมากก็ขึ้นได้สูงมากและส่งเสริมเป็น รายตัวให้ขึ้นไปให้สูงสุดเลย ใครเก่งน้อยหรือไม่เก่งก็ ส่งเสริมเป็นรายตัว ให้เขาขึ้นไปให้สูงที่สุดที่เขาจะทำได้ เรียกว่าเป็นการยกระดับขึ้นทั้งโรงเรียนหรือทั้งชาติ ไม่มีใครตกหล่นหรืออยู่ ระดับเดิม อย่างในแบบการแกว่งไป – มาของลูกตุ้มเลย

เมื่อฟังดูแล้วก็แปลว่า ต้องพิจารณาเป็นรายตัว (individualization)

อนึ่งปัจจุบันนี้กำลังอยู่ในยุคคอมพิวเตอร์ (computer age) แล้ว การสอนเป็นรายตัว จึงเป็นของที่กระทำได้แล้ว กล่าวคือผู้เรียนแต่ละคนจะมีเครื่องคอมพิวเตอร์ประจำตัวของตัวเอง ครูอาจารย์จะต้องจัดโปรแกรมสำหรับเครื่องคอมพิวเตอร์ของแต่ละคน ให้เหมาะสมกับความถนัดและระดับสติปัญญาของเขา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้เรียนก็จะได้เรียนได้คล่องขึ้นเพราะตรงกับความสามารถของตัวและคงจะสอบได้ดีขึ้นมาก

ตามที่กล่าวข้างต้นนั้นคือ “ความเป็นเลิศทางการศึกษา” ที่แท้จริง เป็นการแก้ไขปัญหา “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” ให้ตกไป และเป็นการทำให้ทุกคนได้เรียนตรงตามความถนัดและสามารถของตน และเป็นการทำให้ทุกคนได้ประสบความสำเร็จ ในการยกระดับตนเองเท่าที่จะทำได้ จะไม่มีการสอบตกกลางคัน ใครเก่งมากก็ขึ้นถึงบันไดชั้นสูงสุด ใครเก่งน้อยก็อยู่บนบันไดชั้นลดลงมา แต่ได้ชั้นสูงไปจากเดิมทุกคน

ความเป็นเลิศนั้นย่อมมีอยู่หลายชนิดและหลายระดับมิใช่มีอยู่เพียงอย่างเดียว ผู้เรียนทุกคนจะต้องพบกับ ความสำเร็จ ในการเล่าเรียน เมื่อพูดอย่างนี้ก็ทำให้นึกถึงเจตนารมณ์ของนักการศึกษาที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษไว้นานแล้วว่าบุคคลทั้งปวงจะต้อง

- ก) Access to education (ได้รับการศึกษา)
- ข) Success in education (พบความสำเร็จในการศึกษา)
- ค) Benefit from education (ได้ประโยชน์จากการศึกษา)

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ประสบการณ์

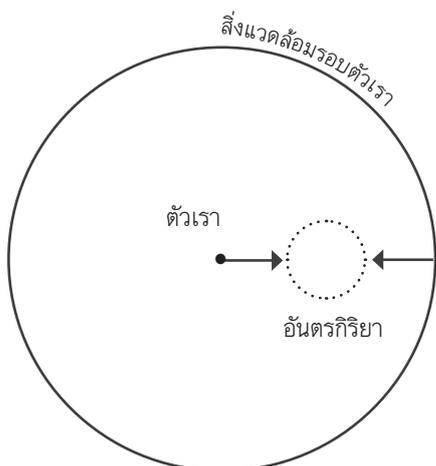
1. ความหมายของคำว่า ประสบการณ์ (Experience)

ในโลกนี้ ว่าที่จริงแล้ว ก็มี **ตัวเราเอง** ประการหนึ่งและ **สิ่งแวดล้อม** อีกประการหนึ่ง สิ่งแวดล้อมของแต่ละคนนั้นย่อมไม่มีวันเหมือนกันได้เลย แม้ว่ามีคนอยู่สองคนในห้องเดียวกัน แต่สิ่งแวดล้อมของสองคนนั้นก็หาเหมือนกันไม่ สมมุติว่า นาย ก. และ นาย ข. นั่งอ่านหนังสืออยู่ในห้องสมุดเดียวกัน

สิ่งแวดล้อมของนาย ก. คือ สิ่งทั้งหลายรอบ ๆ ตัวนาย ก .

ส่วนสิ่งแวดล้อมของ นาย ข. คือสิ่งทั้งหลายรอบ ๆ ตัวนาย ข. จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมของเขาทั้งสองไม่เหมือนกันเลย

ตัวเราเองและสิ่งแวดล้อมของเรา ย่อมจะกระทบกันหรือปะทะกัน หรือพูดอีกทีหนึ่งก็คือมีอันตรกิริยา (interaction) ต่อกันอยู่เสมอ ดังในรูปต่อไปนี้

กล่าวคือ ตัวเราอาจจะไปกระทบหรือ**กระทำต่อ** สิ่งแวดล้อม หรือที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า Man acts upon the environment. หรือว่าสิ่งแวดล้อมอาจจะกระทบ หรือ **กระทำต่อ** เราก็ได้ กล่าวคือ The environment act upon man. เป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไป ยกตัวอย่าง เรากล่าวสุนทรพจน์ต่อผู้มาฟังเหล่านั้น ก็ตั้งคำถามต่างๆ นานาประการต่อเราเพื่อให้เราตอบหรืออธิบายซึ่งก็คือสิ่งแวดล้อม**กระทำต่อ**เรานั้นเอง แล้วตัวเราก็อธิบายหรือตอบคำถามนั้นต่อผู้ถามจนเป็นที่เข้าใจ ซึ่งเป็น **การกระทำ** ต่อสิ่งแวดล้อมกลับไปอีกชั้นหนึ่ง และกระทำต่อกันไป-มาอยู่เช่นนี้จนเป็นที่พอใจของผู้ถาม พูดอีกทีหนึ่งก็คือกระทำอันตรกิริยาต่อกันดังที่กล่าวแล้ว

การที่มีอันตรกิริยาเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิด **ผล** ขึ้นแก่ทั้งผู้ฟังและผู้บรรยาย ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ผลที่กล่าวนี้เรียกว่า **ประสบการณ์** ถ้าจะอธิบายคำว่าประสบการณ์ตามนัยของลัทธิพิสูจนนิยม (experimentalism) ก็จะได้ดังต่อไปนี้

ถ้าเราได้มีอันตรกิริยากับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง **โดยตรง** ผลที่เกิดขึ้น เรียกว่า **ประสบการณ์ตรง (direct experience)** เป็นต้นว่า เราได้ไปเดินอยู่ท่ามกลางหิมะที่กำลังตกลงมาอย่างมาก เราย่อมได้ทั้งความรู้ ทั้ง

ความรู้สึกและอื่นๆ เกี่ยวกับหิมะ ผลหรือสิ่งที่เราได้รับนั้น เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เพราะเราได้ประสบกับหิมะโดยตรง

แต่ถ้าเราไม่เคยไปประเทศที่มีหิมะตก แต่ก็ได้เห็นภาพยนตร์หรือโทรทัศน์ซึ่งแสดงให้เห็นเวลาหน้าหนาวหิมะตกลงมามากมายจนเต็มถนน ผู้คนใส่เสื้อขนสัตว์หนาแสดงอาการให้เห็นว่าหนาวมากและอื่นๆ อีก อันเป็นผลให้เราเกิดความรู้สึกเกี่ยวกับหิมะตามสมควร ผลหรือสิ่งที่เราได้รับอย่างนี้เรียกว่า **ประสบการณ์รอง หรือ ประสบการณ์แทน** (vicarious experience) เพราะเราได้ประสบกับหิมะโดยเห็นภาพของหิมะเท่านั้น ไม่ได้ประสบกับหิมะโดยตรง

2. ประสบการณ์อาจแบ่งได้ออกเป็นสามประการ

เนื่องจากประสบการณ์ ทำให้เราได้รับทั้งความรู้ ความเข้าใจ เกิดความเห็น ทำที่และอื่นๆ อีก จึงทำให้เราอาจแบ่งประสบการณ์ออกได้เป็นสามประเภท คือ : (ที่แบ่งออกนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการอธิบายหรือศึกษาให้ลึกลงไปเท่านั้น จริงๆ แล้วทั้งสามประเภทย่อมจะสัมพันธ์กันอย่างยากที่จะแบ่งออกจากกันได้)

ก. ความรู้ (knowledge) อันได้แก่ ความหมาย (meaning) หรือความเข้าใจ (understanding) ทั้งปวง เช่น ความรู้ทั่วไป ความรู้เฉพาะทาง การรู้จักตัวเราเอง การรู้จักสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวางและอื่นๆ

ข. ทศนคติ (attitude) อันได้แก่ น้ำใจ ทำที่ความเห็น ความรู้สึกนึกคิด ยกตัวอย่างเมื่อเราได้ทราบความจริงเกี่ยวกับตัวบุคคลผู้นั้นแล้ว **ทำที่หรือทศนคติ** ของเราที่มีต่อบุคคลผู้นั้นก็เปลี่ยนไปทันที หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเราได้ศึกษาเรื่องประชาธิปไตยและ

ได้ไปอยู่ในประเทศที่ผู้คนพลเมืองเป็นประชาธิปไตยกันจริงๆ แล้ว เราก็เกิดมี **น้ำใจ** ประชาธิปไตยขึ้นซึ่งผลักดันให้เราปฏิบัติตนตามแนวประชาธิปไตยนั้นบ้าง

ค. ทักษะ (skill) อันได้แก่การปฏิบัติที่ถูกต้องและรวดเร็ว ยกตัวอย่าง เมื่อเราได้เรียนรู้วิธีการติดลูกคิดจน **เข้าใจ** และเกิด **น้ำใจ** เลื่อมใสในลูกคิดแล้ว เราก็อยากจะได้ฝึกหัดหรือฝึกฝนติดลูกคิดด้วยความกระตือรือร้น ยิ่งภายในเวลาไม่ช้านักเราก็คิดลูกคิดได้อย่าง **ถูกต้อง** และ **รวดเร็ว** คือเกิด **ทักษะ** ในการติดลูกคิดขึ้นแล้ว ทักษะย่อมประกอบด้วยสิ่งสำคัญสองประการ คือความถูกต้องและความรวดเร็ว

3. การเรียนการสอนโดยประสบการณ์ คืออย่างไร

จากคำอธิบายข้างต้นทั้งหมดนั้น ทำให้มองเห็นได้ว่าการที่มีประสบการณ์นั้นก็เกิดจากการที่ได้ **กระทำ** นั้นเองเช่นที่ได้ไปเดินอยู่ท่ามกลางหิมะ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นต้น ยิ่งได้กระทำมากก็ยิ่งจะมีความรู้ความเข้าใจ ทศนคติและทักษะมากและกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่ว่า ความรู้ ทศนคติและทักษะที่ได้รับมานั้น จะถูกต้อง เหมาะสม พอเพียง หรือ สมควรจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไรหรือไม่ หรือว่า การกระทำที่ได้กระทำไปแล้วนั้น น่าจะต้องเลิกหรือไม่นั้น ย่อมเป็นอีกปัญหาหนึ่งต่างหากซึ่งจะต้องเอามาไตรตรองกันอีกชั้นหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการในเรื่อง **การเรียนการสอนโดยประสบการณ์** จึงแบ่งออกได้เป็นสองตอน คือ

ก. ตอนที่ให้ได้กระทำ (undergoing phase) ได้แก่ตอนที่ให้ผู้เรียนได้กระทำสิ่งต่างๆ ที่เหมาะสมกับหลักสูตรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นให้ไปอ่าน

หนังสือในห้องสมุดเพื่อหาคำตอบให้แก่คำถามบางประการ การไปฝึกฝนในห้องปฏิบัติการทางภาษา การทดลองในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ การปฏิบัติในโรงฝึกงาน การไปสังเกตการณ์และทดลองสอนที่โรงเรียนสาธิต การทำรายงานมาแลกเปลี่ยน การอภิปรายปัญหา การออกไปศึกษานอกสถานที่ การกระทำโครงการ (project) การเขียนภาคนิพนธ์ประจำรายวิชา ฯลฯ

ข. ตอนที่ให้มาพิจารณาผลของการกระทำนั้นๆ (intellectualizing phase) เมื่อได้ปฏิบัติหรือกระทำเสร็จแล้ว ก็จะต้องบันทึกหรือนำผลของการกระทำต่างๆ เหล่านั้น มาไตร่ตรอง ตรวจสอบ หรือวิเคราะห์ เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือได้ เช่น ตรวจสอบว่าตรงตามความมุ่ง

หมายที่ตั้งไว้หรือไม่ มีแนวทางในการปฏิบัติหรือไม่ ใช้วิธีการอะไรหรือไม่ มีการเก็บข้อมูลหรือไม่ ผลที่ได้รับจากการกระทำเหล่านั้นได้แก้ปัญหาที่กำหนดไว้ได้สำเร็จแล้วใช่ไหม อยู่ในแนวทางของศีลธรรมแล้วใช่ไหม ฯลฯ

เมื่อเห็นว่าทุกๆ สิ่งได้ผลดีและเป็นที่น่าพอใจแล้ว ก็**จะบันทึกไว้เป็นหลักฐานและจดจำเอาไว้ให้ดี**เพื่อจะได้รำลึกออกได้โดยเร็วในฐานะที่เป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาอื่นๆ ในโอกาสข้างหน้าต่อไป

การเล่าเรียนโดยให้กระทำแต่อย่างเดียวโดยไม่มี การนำผลของการกระทำมาใช้ปัญญาไตร่ตรองด้วย นั้น จะนับเป็นการเรียนโดยประสบการณ์ **หาได้ไม่** แต่เป็นการเรียนรู้เพียงครั้งเดียวซึ่งอาจจะผิดมากๆ ก็ได้

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา

The American Heritage Dictionary of The English Language (1973) ได้อธิบายความหมายของปรัชญา (Philosophy) ไว้ว่า

1. (ก) รักและแสวงหาความรู้ความจริง (ปัญญา-ความฉลาด) ด้วยวิธีการแห่งปัญญาและวินัยในตนเอง อย่างมีศีลธรรม (Love and pursuit of wisdom by intelligence means and moral-self disciplines.)

(ข) การค้นหาเหตุและกฎที่อยู่เบื้องหลังของความจริง (ค้นหาเหตุและกฎของความจริง : The investigating of causes and laws underlying reality)

2. การค้นหาธรรมชาติของสิ่งที่อยู่บนรากฐานของการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์มากกว่าวิธีการทางประจักษ์หรือข้อมูลตัวเลข (Inquiry based on logical reasoning rather than empirical methods.)

3. ศาสตร์สาขาหนึ่งที่ประกอบด้วยตรรกศาสตร์ การให้เหตุผล จริยศาสตร์ (ความดี คุณธรรม จริยธรรม ความสุข) สุนทรียศาสตร์ (ความงาม) อภิปรัชญา (ความจริงแท้ของสรรพสิ่ง) และญาณวิทยา (การรู้ความจริง) (The science composing logic, ethics, aesthetics, metaphysics and epistemology.) สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2574 : 1) ได้อธิบายปรัชญาแต่ละสาขาไว้ดังนี้

1. **ตรรกศาสตร์** เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยการให้เหตุผลอย่างสมเหตุสมผล การตรวจสอบการให้

เหตุผลว่าสมเหตุสมผล

2. **จริยศาสตร์** เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยความสุข ความดี ความถูกต้อง การประพฤติ การปฏิบัติตนที่เหมาะสม และการค้นหาเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

3. **สุนทรียศาสตร์** เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาเกี่ยวกับความงาม ธรรมชาติของความงาม เกณฑ์ในการวินิจฉัยความงาม

4. **อภิปรัชญา** เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาความจริงของสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่สมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ความจริงเกี่ยวกับสากลโลกหรือจักรวาล

5. **ญาณวิทยา** เป็นสาขาของปรัชญาเกี่ยวกับกำเนิดของความรู้กำเนิดของความจริง สภาพของความจริง การทดสอบความจริง การรู้ความจริง

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาประยุกต์ที่แตกหน่อขึ้นมาจากปรัชญาแม่บทอันได้แก่ศาสตร์ทั้ง 5 สาขานั้น ถ้านักปรัชญาคิดค้นหาคำตอบได้ว่ามนุษย์คืออะไร มนุษย์มีองค์ประกอบอะไร จุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์คืออะไร มนุษย์ที่ดีปฏิบัติตนเช่นไร ความดี ความสุข ความยุติธรรม ความงามคืออะไร มนุษย์แสวงหาความรู้ได้อย่างไร แล้วนักปรัชญาผู้นั้นก็อาจมาคิดถึงปรัชญาการศึกษาซึ่งเป็นสาขาวิชาที่แตกหน่อออกมาจากปรัชญาแม่บทเหล่านั้นว่า การศึกษาคืออะไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาคืออะไร แนวนโยบายหลักของการศึกษาคืออะไร และ สิ่งที่ควรศึกษาคืออะไร วิธีการ

ให้การศึกษาแก่นุชนุชย์ทำได้อย่างไร มีวิธีสอนอย่างไร

ดังนั้น **ปรัชญาการศึกษา** คือ ศาสตร์ที่เกี่ยวกับความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาแนวนโยบายหลักของการศึกษาและวิธีการของการศึกษา

นักปรัชญาท่านใดที่คิดหาคำตอบของปรัชญาได้แล้วและนำมาคิดปรัชญาการศึกษาต่ออีกด้วย ถือว่าท่านนั้นเป็นทั้งนักปรัชญาและนักปรัชญาการศึกษา ดังเช่นเพลโตในสมัยกรีกโบราณ

ถ้าท่านใดนำปรัชญาแม่บทของนักปรัชญาท่านใดหรือกลุ่มใดมาคิดต่อเพื่อกำหนดเป็นปรัชญาทางการศึกษา เรียกท่านนั้นว่า นักปรัชญาการศึกษา ดังเช่น ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิการิการวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้นำแก่นพุทธศาสตร์ มาสร้างเป็นปรัชญาการศึกษาไทยได้อย่างมีระบบเป็นครั้งแรกดังที่ท่านกล่าวว่า

“ปรัชญาการศึกษานั้นย่อมแตกหน่อออกมาจากปรัชญาอันเป็นแม่บท พุดอีกทีหนึ่งก็คือ ปรัชญาการศึกษานั้นย่อมมีรากฐานตั้งอยู่บนปรัชญาอันเป็นแม่บทหรือจะพูดอีกสักทีหนึ่งก็คือ เป็นการนำเอาความคิดเห็นบางประการที่เหมาะสมมาจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์และร้อยกรองเข้าให้เป็นระบบที่ดี เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนกันและนำไปใช้ปรับปรุงระบบการศึกษาอีกด้วย” (สาโรช บัวศรี, 2529)

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี (สาโรช บัวศรี, 2528 : 20-39) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ได้อย่างมีระบบดังตาราง 1 ตาราง 2 และตาราง 3

ตาราง 1 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

โครงสร้างอย่างหนึ่งของปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญาการศึกษา
1. ความหมายของการศึกษา	- ชั้น 5 -อกุศลมูล - ชีวิตที่ตื้นที่สุดหรืออนิพพาน	การศึกษา คือ การพัฒนาชั้น 5 เพื่อว่าอกุศลจะได้น้อยถอยไปและได้บรรลุชีวิตที่รุ่มเย็นตามควรแก่กรณี
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา	นิพพาน	บูรณาการ (หรือชีวิตที่รุ่มเย็น)
3. แนวนโยบายหลักของการศึกษา (หรือทำอย่างไรชีวิตจึงจะเป็นไปตามความหมายของการศึกษา)	มรรคมืองค์ 8 หรือซึ่งย่อลงได้เป็น 3 ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา	แนวนโยบายทั้ง 3 ประการของการศึกษา (ศึกษาตนเอง : ศึกษาสิ่งแวดล้อม ; ศึกษาจริยธรรมจริยธรรมยอมช่วยให้อันตรกิริยาระหว่างตัวเองกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางที่สงบและรุ่มเย็น กล่าวคือจริยธรรมช่วยให้อกุศลมูลน้อยถอยไป)
4. วิธีการของการศึกษา	- อริยสัจ - กิจในอริยสัจ 4	เอาขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจและกิจในอริยสัจมาประยุกต์ใช้เป็นวิธีสอนเรียกชื่อว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ”

ตาราง 2. ขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ

ขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ	กิจในอริยสัจ 4
1. ทุกข์ (ความทุกข์ : สภาวะที่บีบคั้น บกพร่อง : ความปรารถนาไม่สมหวัง)	1. ปริยญา การศึกษาให้รู้จัก ให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหาหรือความทุกข์
2. สมุทัย (สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหาทั้ง 3)	2. ปหานะ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่ การแก้ไข กำจัดต้นตอของปัญหา คือกำจัดตัณหาให้สิ้นไป
3. นิโรธ (ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป หลุดพ้น เป็นอิสระ คือ นิพพาน)	3. ลัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง คือ เข้าถึงหรือการบรรลุจุดหมายที่ต้องการ ได้แก่ การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา แจ้งในวิธีการที่จะกำจัดปัญหาหรือทุกข์
4. มรรค (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา)	4. ภาวนา กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหามาตามแนวทางของข้อปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความดับทุกข์

ตาราง 3. วิธีสอนตามขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ

ขั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจ และกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
1. ทุกข์	1. ปริยญา	1. ขั้นกำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์) ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้
2. สมุทัย	2. ปหานะ	2. ขั้นตั้งสมมุติฐาน (หรือขั้นสมุทัย) ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตัวเองว่าสาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง ข. ครูช่วยนักเรียนให้ได้เกิดความเข้าใจในการแก้ปัญหานั้นจะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่าการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะกระทำอะไรได้บ้างคือให้กำหนดสิ่งที่จะกระทำนี้เป็นข้อๆ ไป

ชั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจ และกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
3. นิโรธ	3. สัจฉิกิริยา	<p>3. ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ)</p> <p>ก. สัจฉิกิริยา หมายถึง การทำให้แจ้งหรือให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ ทำอย่างไรจึงจะทำให้แจ้งได้ ถ้าเจริญรอยตามของพระพุทธองค์ก็ต้องกระทำด้วยตนเอง จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงลองวิธีการต่างๆ ด้วยพระองค์เอง เช่น โยคะ ตบะและทรงอดพระกระยาหาร เป็นต้น เมื่อทรงเห็นว่าวิธีเหล่านั้นไม่อาจบรรลุจุดหมายที่ต้องการได้ จึงทรงใช้วิธีการวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้นในการสอนขั้นนี้ครูต้องช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตัวเองตามหัวข้อต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้แล้วว่าจะกระทำดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค.</p> <p>ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลของการทดลองแต่ละอย่าง</p>
4. มรรค	4. ภาวนา	<p>4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลหรือแนวทาง (หรือขั้นมรรค)</p> <p>ก. จากการทดลองกระทำด้วยตัวเองหลายๆ อย่างนั้นย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาไม่ได้เลย ผลบางประการชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้บ้าง บางประการ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนักส่วนผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้วและได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้ว เหล่านี้หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นั้นไว้ ในขั้นที่ 3 ข้อ ข. นั้นจนเห็นแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ</p> <p>ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริง ต่อไปก็ให้สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน</p>

ศ.ดร.สำเริง บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- สาโรช บัวศรี. (2529). **การศึกษาค้นคว้าทางปรัชญา**. บรรยาย ณ. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
ราชบัณฑิตยสถาน.
- สาโรช บัวศรี. (2528 : 20-39). “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์.” ในสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย.
สาโรช บัวศรีกับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ .(2549 : 1) “ว่าด้วยปรัชญา” ใน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ . (2549). **ปรัชญาการศึกษาไทย**.
กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING :
- The American Heritage Dictionary of The English Language**. (1974). New York. American
Heritage Publishing., Inc. and Houghton Mifflin Company.

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา (Meaning of Philosophy of Education)

การกำหนดความหมายของปรัชญาการศึกษา เพื่อให้ทุกคนยอมรับและมีความเข้าใจตรงกันนั้น ย่อมทำได้ยากมาก เพราะมีสาเหตุหลายประการสาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือความหมายของปรัชญาการศึกษามีหลายนัย แต่ละนัยย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่แตกต่างกันได้

นัยต่าง ๆ แห่งความหมายของปรัชญาการศึกษา อาจจำแนกออกได้เป็นสามนัย ดังนี้

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิดของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชาความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีทางปรัชญา

1. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิด

แหล่งกำเนิดของปรัชญาการศึกษา จำแนกออกได้เป็นสามแหล่งได้แก่

1.1 ทักษะส่วนบุคคล (personal perspectives)

1.2 ทักษะส่วนรวม (public perspectives)

1.3 ทักษะบุคคลชั้นวิชาชีพ (professional perspectives)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิดทั้งสามดังกล่าวแล้ว ย่อมทำให้มีความเข้าใจที่แตกต่างกัน ดังนี้

ความหมายของปรัชญาการศึกษาที่แต่ละบุคคลได้กำหนดขึ้น เพื่อเป็นหลักยึดถือในการกำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษาของตนเอง ปรัชญาการศึกษาของแต่ละบุคคลย่อมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาชีวิตของเขา และในการกำหนดปรัชญาการศึกษาสำหรับแต่ละบุคคลนั้น จะต้องอาศัยวิธีการคิดไตร่ตรอง และตรวจสอบประสบการณ์ชีวิตของตน อย่างมีระบบและเหตุผล

อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาการศึกษาตามทักษะส่วนบุคคล คือสิ่งที่แต่ละบุคคลได้กำหนดขึ้นสำหรับเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนเพื่อการพัฒนาตนเองตามแนวทางที่ตนพึงประสงค์ สิ่งนั้นก็ย่อมมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์แห่งชีวิตของแต่ละบุคคล และเป็นผลที่เกิดจากการคิดไตร่ตรองและตรวจสอบด้วยตนเองเป็นอย่างดีแล้ว

อนึ่ง ในการกำหนดปรัชญาการศึกษาตามทักษะส่วนบุคคล หรือการกำหนดปรัชญาการศึกษาของแต่ละบุคคลนั้นอาจมีวิธีแตกต่างกันหรืออาจมีวิธีอย่างเดียวกันก็ได้ เช่น บางคนอาจจะใช้วิธียึดลัทธิ (dogmatism) และบางคนอาจจะใช้วิธีวิภาษ

(dialecticism) เพียงวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือบางคนอาจจะใช้หลายๆ วิธีรวมกันก็ได้ สำหรับคำอธิบายเกี่ยวกับการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป (ดูคำอธิบายเพิ่มเติม ในหัวข้อเรื่อง “รูปแบบของปรัชญาการศึกษา”)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่คนส่วนใหญ่ของสังคมใดสังคมหนึ่งยอมรับ และยึดถือเป็นหลักในการกำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายการศึกษา และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษาของสังคมแห่งนั้น ปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม ย่อมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาชีวิตของสังคมแต่ละแห่ง และมีบทบาทในการกำหนดหลักและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษา ทั้งของส่วนบุคคลและของสังคมหรือส่วนรวมอีกด้วย

คนส่วนมากยอมรับกันว่า ในการกำหนดปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวมหรือปรัชญาการศึกษาของสังคมแต่ละแห่งนั้นอาศัยคณะบุคคลคณะใดคณะหนึ่งซึ่งเชื่อถือได้ว่าเป็นกลุ่มตัวแทนของสังคมแห่งนั้นเป็นผู้เลือก โดยคาดหวังว่าปรัชญาการศึกษานั้นเป็นปรัชญาการศึกษาที่สอดคล้องกันกับทัศนะส่วนรวม

ปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม อาจแบ่งออกได้หลายระดับ เช่น ปรัชญาการศึกษาของสังคมระดับประเทศหรือรัฐ และปรัชญาการศึกษาของสังคมระดับท้องถิ่นหรือปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนในแต่ละชุมชนเป็นต้น ในการแถลงปรัชญาการศึกษาของสังคมหรือของส่วนรวม ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด จะแถลงในลักษณะที่เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ และแนวนโยบายการศึกษา และแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพื่อให้ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคมเข้าใจและยอมรับร่วมกัน

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามทัศนะบุคคลชั้นวิชาชีพ คำว่า “บุคคลชั้นวิชาชีพ” หมายถึง บุคคลซึ่ง (1) คนทั่วไปให้เกียรติยกย่อง และยอมรับว่าเป็นนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพ (professional

philosophers of education) เพราะเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญ ในวิชาปรัชญาการศึกษา และ (2) องค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษาให้การยอมรับและยกย่องให้เป็นนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพเพราะบุคคลนั้นสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรชั้นวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษา และบุคคลนั้นเป็นสมาชิกขององค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษาอีกด้วย ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาตามทัศนะของนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพ ย่อมหมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่นักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพได้กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์สำคัญสองประการ ได้แก่ (1) การเสนอปรัชญาการศึกษาสำหรับทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมนำมาพิจารณาไตร่ตรอง และตรวจสอบอย่างมีเหตุผล เพื่อการยอมรับและกำหนดสำหรับใช้เป็นปรัชญาการศึกษาของส่วนบุคคลและส่วนรวมและ (2) การเสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อกระตุ้นให้ส่วนบุคคลและส่วนรวม มีความตื่นตัวและกระตือรือร้น ที่จะวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาการศึกษาที่ใช้อยู่อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่การปรับปรุงปรัชญาการศึกษาที่ยึดถืออยู่เดิมแล้ว ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อนึ่ง ในการเสนอปรัชญาการศึกษาตามทัศนะบุคคลชั้นวิชาชีพ ถือว่าเป็นการกระทำตามหน้าที่ของตน และจะต้องยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพเป็นหลัก ส่วนใหญ่แล้วพบว่าการเสนอปรัชญาการศึกษาของบุคคลชั้นวิชาชีพนั้นมักจะนำเสนอในรูปแบบของนักวิจารณ์ (critics) การเสนอปรัชญาการศึกษาดังกล่าวนี้ นอกจากจะนำเสนอในวารสารที่องค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษายอมรับแล้ว อาจจะมีการนำเสนอในรูปแบบของการแสดงปาฐกถา และการสัมมนาอีกด้วย

2. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำ

การพิจารณากำหนดความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำนี้ จำแนกได้เป็นสองประเด็นคือ (1) คำศัพท์และประวัติของคำในภาษาไทย ได้แก่คำ “ปรัชญา” กับคำ “การศึกษา” และ

(2) คำศัพท์และประวัติของคำในภาษาอังกฤษ ได้แก่ คำ “philosophy” และคำ “education” ความรู้และความเข้าใจในศัพท์ และประวัติของคำทั้งสองประเด็นนี้ อาจทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของปรัชญาการศึกษาที่แตกต่างกันได้

ในที่นี้ จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของการพิจารณาคำศัพท์และประวัติของคำทั้งสองประเด็นดังกล่าวแล้ว แต่จะขอเสนอภาพสรุปความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำที่ประกอบกันขึ้นเป็นคำปรัชญาการศึกษาซึ่งมักจะพบเห็นอยู่เสมอมา กล่าวไว้ดังนี้

“ปรัชญา (ปร + ชญา) การศึกษา ตามรูปศัพท์ในภาษาไทย คือ ความรู้สูงสุดสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษา อาจจะเป็นความรู้สูงสุดทั้งของส่วนบุคคลและส่วนรวม”

หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า

“ปรัชญาการศึกษา คือ หมวดความรู้ที่จำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของหมวดวิชาการศึกษาชั้นวิชาชีพ (Professional education) ในหลักสูตรวิชาการศึกษา (หรือครุศาสตร์ หรือ ศึกษาศาสตร์) อันเป็นหมวดความรู้ที่นักศึกษาทุกคนจะต้องเรียนรู้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตน”

3. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชา

ปัจจุบันปรัชญาการศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นรายวิชา (a course) รายวิชาหนึ่งในกลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษา ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชามีดัง

“ปรัชญาการศึกษา คือ รายวิชาที่เกิดจากการนำหลักปรัชญาบางประการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา”

4. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีทางปรัชญา

วิธีทางปรัชญา จำแนกออกได้เป็นสามวิธี คือ

4.1 วิธียึดลัทธิ (dogmatism)

4.2 วิธีวิมิตติ (skepticism)

4.3 วิธีวิภาษ (dialecticism)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธียึดลัทธิ หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่กำหนดขึ้นด้วยการตัดสินใจ เลือกยึดถือปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่ง หลังจากที่ได้มีการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักปรัชญานั้นแล้วอย่างมีเหตุผล (philosophizing) เพื่อนำมาใช้เป็นหลักของกระบวนการศึกษา ดังนั้น ความหมายของคำปรัชญาการศึกษาตามนัยนี้ อาจกล่าวได้ดังนี้ “ปรัชญาการศึกษา คือ ปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy) ซึ่งเป็นหน่อหนึ่งของปรัชญาแม่บทที่ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบแล้วว่า เหมาะสมแก่การยึดถือเป็นหลักของกระบวนการศึกษา” หรือ อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ปรัชญาการศึกษาคือประมวลแนวคิดที่ได้จากปรัชญาทั่วไป สำหรับนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา”

อนึ่ง การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธียึดลัทธินี้ คือ การกำหนดปรัชญาการศึกษา ด้วยการยอมรับว่า “ปรัชญา คือ ความรู้ที่มีอยู่ก่อนวิชาการศึกษา และเชื่อมั่นว่าความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้น ล้วนเป็นความรู้ที่เชื่อได้ว่าถูกต้อง สามารถที่จะนำมาเรียบเรียง และร้อยกรองใหม่อย่างมีระบบ เพื่อยึดถือเป็นแนวความรู้ขั้นพื้นฐานของวิชาการศึกษา” และการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธียึดลัทธินี้ น่าจะเป็นการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีที่ดี และ สะดวก เพราะไม่จำเป็นต้องสร้างลัทธิปรัชญาหรือหลักขั้นต้นใหม่แต่อย่างใด

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิมิตติ วิธีวิมิตติ เป็นวิธีทางปรัชญาวิธีหนึ่ง ที่มีการกล่าวถึงกันตั้งแต่อดีตกาลแล้ว เช่น ในพุทธกาลปรากฏว่า ในกาลามสูตรก็มีการกล่าวถึงวิธีวิมิตติ และในยุคนิโบล

ของกรีก ปรากฏว่าพวกโซพิลท์ก็นิยมใช้วิธีวิมิตี เป็นต้น การนำเอาวิธีวิมิตีมาใช้เป็นวิธีทางปรัชญาการศึกษานั้น ย่อมเริ่มต้นด้วยการสงสัยในปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม เพื่อให้เกิดการพิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบ และนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ ซึ่งเชื่อมั่นว่าถูกต้องและเหมาะสมกว่าปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม

การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีวิมิตี ย่อมทำให้ได้รัชปรัชญาการศึกษาที่มีลักษณะแตกต่างกันไป จากปรัชญาการศึกษาที่ได้รับจากการกำหนดด้วยวิธี ยึดลัทธิ นั่นคือปรัชญาการศึกษาที่กำหนดขึ้นด้วยวิธี ยึดลัทธินั้นมีลักษณะเป็นปรัชญาการศึกษาที่ต้องอาศัย หรือ จะเป็นต้องยึดถือปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่ง เป็นแบบแผน ส่วนปรัชญาการศึกษาตามนั้นวิธีวิมิตี ที่ไม่ยึดถือปรัชญาลัทธิใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะเป็นปรัชญา การศึกษาที่เริ่มต้นด้วยการสงสัยซึ่งย่อมสงสัยได้ตลอดเวลา และทำให้มีการค้นพบปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิมิตี ย่อมกล่าวได้ว่า “ปรัชญาการศึกษา คือ ผลรวมของคำแนะนำ หรือข้อเสนอนั้นเกี่ยวกับแนวคิด หรือ ทฤษฎีต่าง ๆ สำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องมือ (instruments) ในการปรับปรุงการจัดการศึกษา” ถ้าหากเราพิจารณาตามความหมายของปรัชญาการศึกษา ตามนัยดังกล่าวข้างต้นนี้อย่างละเอียดแล้ว จะมองเห็นลักษณะสำคัญของปรัชญาการศึกษาได้อย่างชัดเจนว่ามีอยู่ 2 ประการ คือ (1) ปรัชญาการศึกษา ไม่ใช่หลักการสูงสุดที่มีความถูกต้อง และมีความคงทนถาวรตลอดกาล แต่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่ทุกคนสงสัยได้ และน่าจะถูกต้องหรือน่าจะนำไปใช้ในการปฏิบัติให้เกิดผลได้และ (2) ปรัชญาการศึกษา ย่อมเริ่มต้นจาก

ความสงสัย และการปฏิเสธที่จะยอมรับแนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมแล้ว ความสงสัยหรือการปฏิเสธนั้นคือการเกิดปัญหา ดังนั้นปรัชญาการศึกษาที่เกิดจากความสงสัย ย่อมเป็นเครื่องมือสำหรับนำมาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่แต่ละบุคคลยอมรับและเป็นเครื่องมือสำหรับการแก้ปัญหาแต่ละครั้งนั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ

5. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิภาษ

วิธีวิภาษคือ วิธีทางปรัชญาวิธีหนึ่ง ที่แบ่งลำดับขั้นของการปฏิบัติออกเป็นสามขั้น ได้แก่

ขั้นที่หนึ่ง บทเสนอ (thesis) การวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิมที่กำลังยึดถือในปัจจุบัน

ขั้นที่สอง บทแย้ง (antithesis) เสนอปรัชญาการศึกษาลัทธิที่ขัดแย้ง หรือตรงกันข้ามกับปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม

ขั้นที่สาม บทสรุป (synthesis) การเลือกสรรส่วนที่ดีของปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม และลัทธิที่เสนอใหม่ เพื่อสรุปเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่

การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีวิภาษ ประกอบด้วยกระบวนการวิวิเคราะห์ และกระบวนการสังเคราะห์ เพื่อเลือกสรรส่วนที่ดีของปรัชญาการศึกษาเดิมที่ยึดถือในปัจจุบันและปรัชญาการศึกษาลัทธิอื่นที่แตกต่างหรือขัดแย้งกันกับปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิมเพื่อนำมาประมวลเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ อนึ่งอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาการศึกษาตามนัยดังกล่าวนี้คือ **ผลรวมของทฤษฎีการศึกษา (Meta-theory of education)**

รศ.สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดิตรราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รูปแบบของปรัชญาการศึกษา

รูปแบบของปรัชญาการศึกษา (Approaches to Philosophy of Education)

ปรัชญาการศึกษาเป็นกระบวนการในการนำความคิดและวิธีการทางปรัชญามาพิจารณาปัญหาและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เรื่องนี้มีวิธีการนำเสนอ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. แบบลัทธิ (Formal systems approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้เกิดจากความพยายามที่จะนำหลักการต่าง ๆ จากปรัชญาแม่บทหรือระบบปรัชญาที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ใช้ปรัชญาแม่บทหรือระบบปรัชญาเหล่านั้นเป็นฐานในการนำเสนอจุดมุ่งหมายการศึกษา ระบบและวิธีการทางการศึกษา รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ทางการศึกษา

ปรัชญาที่ได้นำมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษาก็มี เช่น จิตนิยม (idealism) ลัทธินิยม (realism) ธรรมชาตินิยม (naturalism) และปฏิบัตินิยม (pragmatism) เป็นต้น เหตุที่ลงท้ายลัทธิต่าง ๆ ด้วย 'ism' นี้เอง จึงทำให้บางคนเรียกรูปแบบของปรัชญาการศึกษาประเภทนี้ว่า เป็นแบบ 'ism' หรือ 'ism approach'

ข้อดีของปรัชญาการศึกษาแบบนี้ก็คือ สามารถแสดงถึงความต่อเนื่องหรือความสัมพันธ์ของปรัชญาแม่บทกับการจัดการศึกษา เช่น จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความเชื่อในปรัชญาแม่บทเป็นอย่างนั้น สอดคล้องกันเป็นต้น ความสะดวกอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ที่เสนอปรัชญาการศึกษาในรูปแบบนี้ไม่ต้องไปคิดสร้างระบบปรัชญาใหม่ขึ้นมา ก็สามารถนำลัทธิปรัชญาที่นักปราชญ์ได้คิดไว้แล้วเป็นอย่างดี มาประยุกต์ได้เลย

2. แบบวิเคราะห์ (analytic approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้เสนอว่า การศึกษาควรมุ่งที่ หรือควรจะมีรูปร่างเช่นใด แต่เน้นที่ “กิจกรรมทางปรัชญา” หรือที่เรียกว่า ‘doing philosophy’ เป็นการนำหลักเกณฑ์หรือวิธีการทางปรัชญามาวิเคราะห์หรือแสวงหาความกระจ่างของความหมายหรือมโนคติ (concept) ทางการศึกษา วิธีการของปรัชญาแบบวิเคราะห์นี้ ประกอบด้วย

ก. Semantic analysis เป็นการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่กระจ่างแจ้งต่อคำหรือข้อความที่ใช้ในการเสนอหรืออธิบายความคิดทางการศึกษา

ข. Rational analysis เป็นการวิเคราะห์ที่เน้นประเด็นของความสมเหตุสมผลและกลมกลืน (logical and coherent) ของข้อความหรือเหตุผลที่นำเสนอ

ค. Empirical analysis เป็นการวิเคราะห์เพื่อทดสอบดูว่าข้อความที่สงสัยนั้นพิสูจน์เชิงวิทยาศาสตร์ได้หรือไม่

นักปรัชญาการศึกษาแบบวิเคราะห์กล่าวว่า ปัจจุบันเราพยายามที่จะแก้ปัญหาการศึกษาหลายประการ โดยที่ตัวเราเองก็ยังไม่เข้าใจแน่ชัดว่า ปัญหา นั้นคืออะไรกันแน่ เช่น คนส่วนมากเรียกร้องหาความเสมอภาคทางการศึกษา แต่ว่า บุคคลเหล่านั้นมีความเข้าใจในเรื่องที่ตนเรียกร้องตรงกันหรือยัง ความเสมอภาคทางการศึกษาตามความเข้าใจของคนร้อยละ อาจจะเป็นร้อยละยี่สิบก็ได้ นักปรัชญาการศึกษาแบบวิเคราะห์เชื่อมั่นว่า ภารกิจที่แท้จริงของปรัชญาการศึกษา ก็คือการให้ความกระจ่างแก่มโนคติ (concept) ทางการศึกษาและขจัดคำกำกวมต่าง ๆ

ข้อดีของปรัชญาการศึกษาแบบนี้ก็คือ เป็นการเสนอสิ่งที่ท้าทายความคิดและพิจารณาปัญหาการศึกษา จากอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งอาจกระตุ้นให้นักการศึกษาต้องสำรวจตนเองบ่อย ๆ ส่วนข้อเสียก็คือปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้เสนอจุดยืนทางการศึกษาที่เด่นชัดของตน แต่เน้นทฤษฎีปรัชญาของแต่ละคนมากกว่าหลักปฏิบัติ

3. แบบไต่สวน (investigative approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้ยึดปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่งหรือระบบปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือคำสอนของนักปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่ว หรือคำสอนของนักปรัชญาคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่นำเอาความคิดต่าง ๆ มาปรับเข้าด้วยกันแล้วนำเอาระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันมาพิจารณาวิเคราะห์ดูข้อดีและข้อเสีย แล้วเสนอปรัชญาการศึกษาใหม่ที่ได้มาจากการพิจารณาวิเคราะห์ดังกล่าวมาแล้วนั้น บวกกับความคิดพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม นับเป็นความพยายามที่จะเสนอปรัชญาการศึกษาจากมุมมองกว้างที่ไม่อิงอยู่กับปรัชญาใดโดยเฉพาะ และมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง

ที่เรียกว่าปรัชญาการศึกษาแบบไต่สวนก็เพราะ นักปรัชญาการศึกษากลุ่มนี้ให้ความสนใจกับการเสาะแสวงหาข้อบกพร่องของระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วพยายามปฏิรูประบบเสียใหม่ให้เหมาะสมกับสังคมของตัวเอง โดยไม่ติดอยู่กับรูปแบบหรือวิธีการของลัทธิเดิม

รศ.ดร.ศักดิ์ดา ปรารักษ์ประธานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

ทฤษฎีการศึกษา

1. ความหมายของคำว่า “ทฤษฎี”

เพื่อให้เข้าใจความหมายและลักษณะของ “ทฤษฎีการศึกษา” (Theory of Education) อย่างชัดเจนจึงควรจะได้พิจารณาความหมายของคำว่า “ทฤษฎี” ในความหมายทั่ว ๆ ไปและความหมายที่ใช้เฉพาะในสาขาวิชาการต่าง ๆ ให้มีความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า “ทฤษฎี” เมื่อใช้ในที่ต่าง ๆ ย่อมจะมีความหมายแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ง่ายที่สุดถึงความหมายที่สลับซับซ้อนในเชิงวิชาการ

ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับหัวข้อสนทนา ในชีวิตประจำวัน คำว่าทฤษฎี ก็มีความหมายเพียงว่าเป็นความพยายามที่จะอธิบายกรณีที่มีปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยชี้ให้เห็นถึง “ความน่าจะเป็น” หรือ “อาจจะเป็นไปได้” เช่น กรณีที่มีอุบัติเหตุรถชนกันบนถนนสายนี้บ่อย ๆ ในตอนเช้าตรู่ คนทั่วไปอาจจะให้คำอธิบายว่า เพราะบริเวณนี้มีหมอกกลางจัด หรือเป็นเพราะถนนโค้ง ทำให้ทัศนวิสัยของคนขับรถไม่ดี นั่นก็คือคนเหล่านั้นมีทฤษฎีว่า “หมอกกลางจัด ทำให้เกิดอุบัติเหตุ” อีกคนหนึ่งอาจจะอ้างทฤษฎีว่า “ถนนโค้ง ทัศนวิสัยไม่ดีทำให้เกิดอุบัติเหตุ” หรือในกรณีที่เกิดน้ำท่วมฉับพลัน หรือเกิดสภาวะฝนแล้งขึ้น ก็มีผู้ที่พยายามอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่า เป็นเพราะป่าไม้ถูกทำลาย นั่นก็คือ การอ้างทฤษฎีว่า “การทำลายป่าทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และเกิดสภาวะฝนแล้ง” อีกลักษณะหนึ่ง ทฤษฎีอาจ

จะหมายถึง ความพยายามที่จะทำนายปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับหลักเหตุผลมาชี้ให้เห็นจริงเห็นจังในเรื่องนั้น ดังเช่นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โทมัส มัลธัส (Thomas Malthus) ได้ทำนายไว้ว่า การเพิ่มประชากรของโลกมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในอัตราส่วนที่มากกว่าเพิ่มผลผลิตด้านอาหาร ถ้าหากไม่มีการควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากร ให้มีสัดส่วนพอเหมาะกับอัตราการเพิ่มผลผลิตด้านอาหารแล้ว จะต้องเกิดปัญหาการขาดแคลนอาหาร ในอนาคตแน่นอน ในลักษณะเช่นนี้ “ทฤษฎี” จึงเป็นการทำนายสภาวะที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

อีกลักษณะหนึ่งที่เราจะเข้าใจ ความหมายของคำว่า “ทฤษฎี” ในชีวิตประจำวัน คือ การกล่าวถึงทฤษฎีในความหมายที่ตรงข้ามกับการปฏิบัติ ช่างไฟฟ้าจะคิดถึงทฤษฎี และเข้าใจว่า คือสิ่งที่เขาเคยเรียนมาแล้วในห้องเรียน ซึ่งแตกต่างไปจากสิ่งที่เขากำลังทำอยู่จริงในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันคือ การเดินสายไฟฟ้า การควบคุมการจ่ายกระแสไฟฟ้าฉะนั้นทฤษฎีตามความหมายนี้ จึงหมายถึงหลักการที่กล่าวไว้เป็นตัวหนังสือหรือในตำรา ในขณะที่การปฏิบัติเป็นการลงมือกระทำกับเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ เช่น ครูอาจจะเข้าใจว่าทฤษฎีการสอนคือ สิ่งที่มีอยู่ในตำราระเบียบวิธีสอนทั่วไปที่ตนเคยศึกษาในวิทยาลัยครู ซึ่งต่างจากสิ่งที่กำลังกระทำอยู่